

VÝVOJ STRATEGIE OBRANY

Geopolitický a geostrategický vývoj je charakterizován nejistotami, jejichž odrazem je velká různorodost názorů na otázky mezinárodní bezpečnosti. Bezpečnost a strategie obrany nemůže být založena na očekáváních, nadějích, ale na rozbořích známých faktů. Nejde jen o konfrontaci nejnepříznivější varianty možného vývoje s nejpříznivějšími očekáváními, ale zejména o pochopení toho, co bylo, co se změnilo, co přetrvává, co se může stát. Základním problémem předvídání budoucího stavu je umění určit, zda základní osvědčené principy minulé strategie budou platit i v budoucnosti a odhadnout změny, které ovlivní uplatňování těchto principů. Některé strategické faktory jsou poměrně neměnné (např. geografie, národní kultura, politický systém), jiné jsou více proměnné (zahraniční a vnitřní politika, technologie).

V období let 1945-1989 byly mezinárodní vztahy určovány především vztahem Východu a Západu. Z analytického hlediska šlo o **systémový konflikt**, vyplývající z rozdílů mezi zcela rozdílnými politickými, sociálními a ekonomickými systémy. Rozdíly mezi demokratickým a totalitním systémem vyjadřují tato kritéria:

- systém jedné (vedoucí) politické strany x systém více politických stran,
- monistická společnost x pluralistická společnost,
- jednotná ideologie x pluralita názorů,
- monopol hromadného sdělování x diverzifikace prostředků hromadného sdělování,
- používání síly proti obyvatelstvu vlastní země x právní řád,
- centralizované příkazové řízení ekonomiky x decentralizovaná tržní ekonomika.

Rozbor těchto prvků systémového konfliktu (zda, v jaké kvalitě a rozsahu přetrvávají) umožňuje hodnotit vývoj v jednotlivých státech střední a východní Evropy (SVE), tvoří základ pro hodnocení vývoje v celé oblasti SVE. Umožňuje rozpoznat, že v SVE se vytvářejí nejméně dvě rozdílné oblasti směřující k demokratickému systému (především Polsko, ČSFR a Maďarsko) a k reformě totalitního systému (SSSR, pravděpodobně i Bulharsko a Rumunsko). Z toho vyplývá závěr, že předvídání budoucího vývoje nemůže minulý systémový konflikt zcela ignorovat, musí počítat s modifikací a přežitím některých jeho prvků.

Vztah mezi bezpečností, obranou a **odstrašováním** je již dlouho známý. Před zavedením jaderných zbraní se pojetí odstrašování zaměřovalo především na vztah útoku a obrany, kladly velký důraz na vliv nových technologií na vojenskou strategii, operační umění a taktiku. S nástupem jaderné epochy, zejména po

zavedení jaderných zbraní dalekého doletu do výzbroje supervelmocí, začalo být odstrašování spojováno především se strategickou jadernou rovnováhou. V počátečních teoriích jaderného odstrašování byla strategické obraně věnována malá pozornost. Odstrašování se zaměřovalo na útočné modely charakterizující možné zasazení jaderných zbraní supervelmocí.

Odstrašováním se obecně rozumí přesvědčení protivníka, že rizika a důsledky zamýšleného útoku převažují nad jakýmkoli možným prospěchem a cílem, kterého má být dosaženo. V oblasti konvenčních konfliktů vládne přesvědčení, že odstrašování je věrohodné tehdy, jestliže dosažení cíle útoku bude operačně obtížné a vyžádá si značné ztráty na živé síle. Použití ekonomické teorie účinnosti dochází k závěru: jestliže možný útočník zjistí, že plánovaná agrese není "ekonomicky efektivní" (ztráty jeho sil a prostředků budou takové, že předpokládaný prospěch je nepřeváží), pak odstrašování splní svou úlohu.

Z hlediska psychologie a vojenskostrategického myšlení musí odstrašování (má-li být úspěšné) zahrnovat odhodlání použít vojenskou sílu, jestliže to budou politické zájmy vyžadovat. Toto odhodlání musí být vyjádřeno a možným protivníkem vnímáno. **Ekonomická teorie odstrašování předpokládá, že odstrašování bude úspěšné, jestliže očekávaný výsledek použití ozbrojeného násilí bude horší, než v případě jeho nepoužití a naopak.** Logickým důsledkem této teorie je, aby se obránce snažil zvyšovat náklady, které by musel útočník věnovat na dosažení cílů použitím vojenské síly. Na druhé straně má obránce i druhou volbu - hledat cesty, jak snížit náklady útočníka v případě, že vojenskou sílu nepoužije. Vojenská věda se v tomto ohledu soustřeďovala na řešení problému, jaké typy vojenských schopností vlastních ozbrojených sil účinně nutí útočníka ke zvyšování nákladů, jaké druhy diplomatické a vojenské činnosti ho účinně vedou k závěru, že obránce je schopen odpovědět na ohrožení přiměřenou odvetou. Základem pojetí odstrašování se stala výstavba a rozvinutí věrohodné vojenské síly spolu s jasným vyjádřením úmyslu použít ji k dosažení prohlašovaných politicko-strategických cílů.

Teorie odstrašování vycházejí z předpokladu, že je racionální faktor. Jeho model předpokládá, že vlády a státní aparát mají snahu se chovat racionálně a budou v krizové situaci reagovat v souladu s analytickou metodologií, která srovnává perspektivní náklady a možný prospěch získaný použitím vojenské síly (např. rozhodnutí SSSR, že rozmístění raket na Kubě nestojí za riziko vzniku jaderné války).

Někteří analytici USA pokládali jaderné odstrašování víceméně za formu diplomacie, ve které strategická pojetí měla spíše zesilovat vyjednávací východiska, než skutečně sloužit k vedení boje a dosažení vítězství v jaderné válce. V důsledku toho se objevila různá strategická pojetí, např. **masová odvěta** (hromadné neomezené použití jaderných zbraní jako odvěta za útok vedený i jen konvenčními silami), **stupňované odstrašování** (výběrové a postupně se zvyšující použití jaderných zbraní po konvenčním útoku s cílem ukončit konflikt rychle a za výhodných podmínek), **minimální odstrašování** (výběrové použití malého počtu jaderných zbraní s cílem vyzkoušet odhodlání agresora pokračovat v útoku, dát mu najevo odhodlání přejít k jaderné válce). U každého z těchto pojetí byly rozvíjeny varianty

jaderných úderů na konkrétní cíle s cílem zvýšit jejich psychologickou věrohodnost (na ozbrojené síly, městské aglomerace). Rozvoj pojetí byl umožněn zejména vznikem vysokých technologií (zvýšení přesnosti bojových hlavíc střel, tuhá raketová paliva, násobné samostatně naváděné bojové hlavice) a rozvinutím jaderné triády (umístění vypouštěcích zařízení na zemi, ponorkách a letadlech).

Rozvoj vysokých technologií umožnil přechod od útočného k obrannému odstrašování. **Teorie obranného odstrašování** předpokládá, že strategické jaderné síly budou buď nezranitelné, nebo schopné přežít hrozbu představovanou prvním jaderným úderem protivníka. Její uplatnění vedlo k diverzifikaci zasazení vypouštěcích zařízení (země, moře, vzduch, jejichž současné zničení je prakticky vyloučeno) a zdokonalování systémů přežití (pasivní systémy, odolnost, utajení).

Počátkem osmdesátých let bylo vypracováno alternativní pojetí odstrašování. **Teorie zaručeného přežití**, založená na zasazení obranných systémů, našla konkrétní uplatnění v definování iniciativy ve strategické obraně (SDI, 23. 3. 1983). Strategická obrana byla ve vztazích supervelmocí považována za destabilizující prvek pro obtížnost rozlišení schopnosti vést první jaderný úder a schopnosti chránit civilní obyvatelstvo, nebo vést druhý (odvetný) úder. Kromě toho byly vyjadřovány pochyby o technických možnostech stoprocentně zabránit proniknutí střel a možnosti pokládat SDI za ekonomicky účinný nástroj odstrašování. Revoluční průlomové technologie umožnily vytvořit vrstvené obranné členění, které podle názoru některých odborníků prokazuje, že rozvoj technologií je dynamickým procesem, v němž se technologická převaha útoku nebo obrany může v krátké době podstatně změnit.

Očekává se, že technologie pro strategickou obranu se budou dále zdokonalovat a stancu se dostupnější. V důsledku toho budou další státy doplňovat své systémy odstrašování o obranné odstrašování. V kontextu omezování strategických zbraní teorie předpokládá, že vzroste význam stabilizace menší síly odstrašování se zaručeným přežitím při snížení schopnosti útočného zasazení. Očekává se však, že ve vztahu supervelmocí zůstane součástí strategie odstrašování i zachování schopnosti ničit živou sílu, systém velení a infrastrukturu. Jaderné zbraně zůstanou prostředkem odstrašování přinejmenším jako zbraně poslední instance.

V období bipolárního blokového rozdělení byla bezpečnost, zejména evropských států, založena na vzájemném jaderném odstrašování supervelmocí. Analytici některých států dospěli k závěru, že může dojít k přímému ohrožení zájmu supervelmocí, aniž by bylo ohroženo samotné bytí a postavení supervelmocí. V tomto případě by mohlo dojít k tomu, že supervelmoc nebude v konkrétní situaci ochotna zaplatit cenu za riziko válečného konfliktu. To umožňuje pochopit, proč Velká Británie a Francie se rozhodly vytvořit vlastní jadernou odstrašovací sílu. V rámci strategie pružné odezvy pak vznikla pojetí **prodlouženého odstrašování** (založené na předpokladu, že při určitém stupni stupňování lokálního konfliktu zasáhnou strategické ozbrojené síly supervelmocí) a **proporcionálního odstrašování** (založené na předpokladu, že síly menší země nemusejí odpovídat strategickému arzenálu silnějšího protivníka a pro účinné odstrašování postačuje

zasazení útočných jaderných sil schopných psychologicky působit útokem na nepřátelské cíle velké hodnoty).

V současné geopolitické a geostrategické situaci je zřejmé, že bezpečnost založená na jaderném odstrašování supervelmocí nebude fungovat dosavadním způsobem. Zejména státy SVE musí vytvářet nové teorie a nacházet netradiční přístupy k zajištění své bezpečnosti.

Systémový srovnávací rozbor válečných konfliktů se soustředil na studium stabilních struktur a pravidel, v jejichž rámci byl vznik mezinárodních konfliktů v některých oblastech světa připuštěn, zatímco v jiných oblastech bylo vzniku mezinárodního konfliktu zabráněno. Komparativní teorie vytvořila hypotézu, že tyto jevy vycházejí z **bezpečnostních struktur** a pravidel.

Rozbory dosavadního vývoje naznačují, že ve světové politice fungují dva pacifikující faktory. **Riziko vzniku války** může být zmenšeno, buď minimalizací naděje na vítězství v konfliktu nebo potlačením válečtivosti (bojovnosti).

Teoreticky lze snížit naději na dosažení vítězství v principu, buď konvenčním nebo jaderným odstrašováním. V praxi však konvenční odstrašování většinou nebude dostatečné. Konvenční odstrašování je již svou podstatou nestabilní. Iniciativa a překvapení jsou multiplikátory (násobiteli) bojové síly a předpokládají akce k jejich předejití. Parita konvenčních ozbrojených sil tento problém neřeší. Navíc překvapivý útok je mnohem pravděpodobnější a výhodnější za podmínek parity než za jiných okolností, kdy překvapení není k dosažení vítězství nutné nebo dostačující.

Značný význam pro zajištění bezpečnosti má proto vytváření ozbrojených sil obranného charakteru. Znakem obranného charakteru ozbrojených sil je snížení jejich sil a prostředků na úroveň, která neumožňuje zahájit překvapivý útok bez rozsáhlých dlouhodobých příprav, které by nemohly ujít pozornosti světové veřejnosti a poskytl by obránci varování s předstihem dostačujícím pro přijetí potřebných opatření. Z toho vychází strategie obrany na hranicích (omezené ozbrojené síly, jejichž cílem je především sledovat dodržování uzavřených dohod, krytí hranic) a strategie rekonstituce (postupné narůstání vojenské síly doplňováním ozbrojených sil, vznikne ohrožení, úměrně jeho růstu).

V jaderném odstrašování je naproti tomu obsažen určitý prvek krizové stability. Již pouhá nejistota o možných důsledcích jaderné války postačuje k takovým úvahám o možném rozsahu válečných škod, které odrazují od snah využití početní převahy nebo pomyslné výhody prvního úderu. V letech 1949-1989 jaderné odstrašování snižovalo naději na vítězství v určitých oblastech, zejména v oblasti možného konfliktu mezi supervelmocemi a jejich spojenci.

Pro případ potlačení válečtivosti je možné uvést příklad na vztahu mezi demokratickými státy (např. USA, Velká Británie, Francie, SRN). Vliv demokracie na potlačení válečtivosti umožnil rovněž zabránit vzniku konfliktu v určitých oblastech, zejména střetu mezi vyspělými průmyslovými státy Západu.

Teorie předcházení válkám odstrašováním nebo rozšiřováním demokracie dospěla k tomuto hrubému nástinu hypotézy:

Válka je mezinárodním jevem. V zásadě každá dvojice států (diáda) může být zatažena do vzájemné války. Proto se základní rozborovou (analytickou)

jednotkou stává diáda. Je-li, nebo není-li válka, je závisle proměnnou veličinou. (Pro odlišení války od menších vojenských konfliktů se používá jako prahová hodnota 1000 osob usmrčených při bojové činnosti.) Možnostně se uvažuje o použití menších vojenských střetů jako závisle proměnné.

Bytí nebo nebytí jaderného odstrašování je nezávisle proměnnou. Je možné ji uvažovat ve vztahu mezi supervelmocemi, ve všech diádách, ve kterých je jeden stát spojencem jedné a druhý stát spojencem opačné supervelmoci. Druhou nezávisle proměnnou je přítomnost dvou demokratických států v diádě. Teorie předpokládá: Je-li jeden stát diády spojencem jedné a druhý stát spojencem druhé supervelmoci nebo pokud jsou oba státy diády demokratické, pak riziko války a vzniku vojenského konfliktu by mělo být mimořádně malé nebo nulové. Ve všech ostatních případech (rozhodně více než 80 % a pravděpodobně více než 90 % všech diád) je riziko a poměrná četnost vojenských střetů značně větší.

Prokázání správnosti této teorie není jen otázkou statistického šetření. Zjednodušení prvního modelu podstatně zkresluje obraz současného světa. Varšavská smlouva je zrušena, odstrašování ani demokracie nejsou potřebné k vysvětlení míru mezi např. Mexikem a Mongolskem. Lze nalézt mnoho diád, ve kterých státy buď nemají schopnost zasadit jednotky do vzájemného bojového dotyku, nebo vůbec nemůže dojít ke konfliktu zájmů (např. územním sporům). S tímto jevem se teorie vyrovnává tím, že stav neschopnosti vést válku v diádě nebo není-li mezi nimi konfliktní situace označuje za "mír z nenaplnění podmínek možnosti vzniku konfliktu". Pro prověření teorie je proto nutné odlišovat podmnožiny potenciálně konfliktních a z podstaty nekonfliktních diád.

Diády jsou potenciálně konfliktní, jestliže jsou v nich státy geograficky sousedící nebo blízké, nebo je-li jeden z nich velmocí, či došlo-li v minulosti mezi nimi k dosud nevyřešenému střetnutí (zejména uchvácení části území silou).

Do roku 1989 se podařilo v Evropě zabránit vzniku války díky odstrašování mezi Západem a Východem, stabilní demokracii v západní Evropě a stabilitě ovládnutí východní Evropy Sovětským svazem. Stabilní vzájemné odstrašování vyžaduje nejen vojska, vojenskou techniku a odhodlání použít je v případě nutnosti, ale i určité porozumění o tom, co je již příliš nebezpečné a není možné dovolit si to vykonat. Takové porozumění se nejsnadněji udržuje, jestliže nedochází k závažnějším změnám a kdy je zakázáno zvrátit současný stav. Revoluční změny v SVE znamenaly konec statu quo, systémový konflikt přestal být v dosud známé podobě, státy SVE se již neúčastní systému bezpečnosti vyplývajícího ze vzájemného odstrašování supervelmocí.

Odstrašování i sovětské ovládnutí SVE přestalo fungovat. Demokracie zůstává zachována, ale je schopna pacifikovat mezinárodní vztahy pouze mezi demokratickými státy západní Evropy a Severní Ameriky. Pro nově vznikající demokracie v SVE je nerozumné předpokládat demokratickou stabilitu, dokud nebudou vytvořeny její základní předpoklady - vnitropolitická stabilita a ekonomický blahobyt (prosperita), založené na tržním hospodářství.